

тэмы (нейрафізіялагічны, генетычны і г. д.). Аднак чалавек валодае і такімі псіхічнымі рэаліямі, як пачуццё дабрыні, любові, гонару, годнасці, міласэрнасці і інш. Яны не паддаюцца традыцыйным метадам навуковага даследавання, але тым не менш істотна вызначаюць паводзіны чалавека (пры адпаведным узроўні іх развіцця), яго ўчынкі і спосаб думкі.

Таму правамерна прызнаць абмежаваным уяўленне, што сам чалавек і свет, у якім ён жыве, могуць быць пазнаны толькі з дапамогай вядомых навуцы метадаў і сродкаў. Такая арыентацыя работы надае залішне жорсткую схематычнасць трактоўцы ўзнікнення і рэалізацыі тых ці іншых механізмаў жыццядзейнасці чалавека, што выключае момант выпадковасці, бессвядомага, ірацыянальнага, так уласцівых чалавечай прыродзе.

Не спыняючыся на некаторых іншых недахопах манаграфіі, адначым, што выказныя крытычныя заўвагі не адмаўляюць нашай агульнай станоўчай ацэнкі яе. Кніга ўносіць пэўны ўклад у распрацоўку актуальнай навуковай праблемы і па праву выклікае прафесіянальны і шырокі чытацкі інтарэс.

А. І. ГУБАРЭВІЧ, А. К. МАНЕЕУ

ЛЕТАПІС ВЁСКІ ВІЦКАЎШЧЫНА

Вядомы савецкі вучоны Мікалай Мікалаевіч Улашчык, вучоны-гісторык з сусветным імем, быў аўтарам грунтоўных манаграфій, шматлікіх каштоўных навуковых работ. Але, як і ў кожнага чалавека, была ў яго запаветная мара — напісаць і апублікаваць гісторыю роднай вёскі Віцкаўшчына Дзяржынскага раёна. Мікалай Мікалаевіч прапанаваў рукапіс беларускім выдавецтвам. Некаторыя з іх адразу адмовілі, а іншыя прапанавалі давесці гісторыю яго роднай вёскі да нашых дзён, на што Улашчык павінен быў адмовіцца, бо ён ніколі не займаўся гісторыяй Беларусі савецкага перыяду.

Улашчык не дачакаўся здзяйснення сваёй мары. Праз паўтара года пасля яго смерці газета «Чырвоная змена» апублікавала ўрыўкі з кнігі вучонага «Была такая вёска» з прадмовай пісьменніка Ул. Арлова. І вось, нарэшце, у 1989 г. выдавецтва «Мастацкая літаратура» выпусціла кнігу «Была такая вёска» * з уступным артыкулам яго перакладчыка з рускай на беларускую мову Ул. Арлова, які ў многім садзейнічаў выхату гэтага твора ў свет.

Калі перагортваеш апошнюю старонку гэтага гісторыка-этнаграфічнага нарыса, то пачынаеш разумець сэнс думкі, выказанай ва ўступе, што кніга Улашчыка — гэта помнік адной з тысяч нашых вёсак, своеасаблівага энцыклапедыя жыцця беларускага селяніна ў дакастрычніцкі час, дакладней, у 1883—1917 гг.

Раскрываючы перад чытачом мэту свайго нарыса, Мікалай Мікалаевіч заўважае: «У маёй працы развіццё капіталістычных адносін у беларускіх вёсках паказана на матэрыяле адной з іх — Віцкаўшчыны. Вёска гэта нічым не знакамітая, якіх-небудзь значных падзей тут не было, славуных дзеячаў з яе не выйшла. Ці варта ў такім разе пісаць пра яе? Пытанне даволі слушнае, бо ў Беларусі ёсць тысячы паселішчаў, якія перажылі вельмі драматычныя падзеі. На гэта можна адказаць, што аб'ектам даследавання мае права быць кожны населены пункт, і вельмі шкада, што гісторыі вёсак і невялікіх паселішчаў наогул у нас няма. Шкада, бо без вывучэння гісторыі гарадоў, вёсак, хутароў немагчыма і глыбокае веданне краіны.

Цікавасць менавіта да Віцкаўшчыны тлумачыцца тым, што ў ёй прайшло маё дзяцінства, што я ведаў там не толькі ўсіх жыхароў, але таксама ўсіх коней, кароў, сабак, карацей кажучы, я ведаю вёску не толькі па крыніцах, але і «ў твар».

* Улашчык М. Была такая вёска. Мінск: Мастацкая літаратура, 1989. 174 с.

Калі рукапіс кнігі М. Улашчыка абмяркоўваўся ў Акадэміі навук БССР, адзін вядомы гісторык зрабіў вывад, што гэту кнігу друкаваць нельга, бо вёска Віцкаўшчына нетыповая. Як бы адказваючы свайму апаненту, Мікалай Мікалаевіч заўважае: «У тагачаснай Беларусі вёска Віцкаўшчына — шмат у чым нетыповая: яна значна багацейшая за тыповыя вёскі, у ёй няма шэрага тыповых бытавых рысаў. У невялікай Віцкаўшчыне перад першай сусветнай вайной было 5 жніярка, але зусім знікла нацыянальнае адзенне, амаль усе ўмелі чытаць і пісаць, але вясельныя, купальскія і іншыя абрады былі амаль цалкам забытыя. Тым не менш Віцкаўшчыну нельга ўяўляць нечым выключным і не падобным на беларускую вёску таго часу. Віцкаўцы значна адрозніваліся ад сваіх суседзяў, былых прыгонных сялян, якія былі адносна добра забяспечаны зямлёю і над якімі не вісеў цяжар прыгоннай мінуўшчыны. Нетыповая для тагачаснай беларускай вёскі наогул, Віцкаўшчына была тыповая для населеных пунктаў, створаных на купленай зямлі, а такіх паселішчаў Беларусь на мяжы двух стагоддзяў мела багата».

На падставе глыбокага вывучэння дакументаў Цэнтральных дзяржаўных гістарычных архіваў Беларускай і Літоўскай ССР ён прасочвае гісторыю роднай вёскі, яе ўзнікнення і развіцця.

Калі не браць пад увагу паноў, адзначае Улашчык, у тым ліку і дробных, а ўзяць толькі тых, хто працаваў на зямлі, то гэта насельніцтва ў наваколлі Віцкаўшчыны можна падзяліць на тры асноўныя групы, у кожнай з якіх існаваў і больш дробны падзел.

Наверсе гэтай лесвіцы стаяла дробная шляхта, што жыла на хутарах і засценках — невялікіх паселішчах па 5—10 двароў. Крыху ніжэй шляхты былі праваслаўныя хутаранцы, якія мелі па 30—60, а часам і па 80—100 дзесяцін зямлі (амаль заўсёды купленай). На апошняй прыступцы гэтай лесвіцы знаходзіліся былыя прыгонныя. Сярод іх таксама не было роўнасці, бо адны гаспадары мелі па 20 дзесяцін, а другія — па 3—5, а некаторыя, іх, праўда, было вельмі мала, не мелі нічога.

Каштоўнасць нарыса М. Улашчыка «Была такая вёска» ў тым, што ўсе, хто цікавіцца гісторыяй беларускай вёскі, даведаюцца шмат цікавага аб планіроўцы вёскі і сядзіб, аб хатах, гумнах, свірнях нашых дзядоў і прадзедаў.

Адзін з раздзелаў рэцэнзуемага твора называецца «Чым аралі, жалі, пралі». Гэта ўжо не толькі гісторыя, але і этнаграфія беларусаў. Хто з сучасных маладых людзей бачыў таўкач ці сякач? Што гэта за прылады працы? Прачытаўшы дадзены раздзел Улашчыка, мы зможам адказаць на гэтыя пытанні. Мікалай Мікалаевіч папулярна тлумачыць, што таўкач быў надзёнай жаночай прыладай і ўяўляў насаджаны на доўгі дзяржак нятоўсты, пераважна дубовы брус, якім таўклі ў карыце параную бульбу. Яшчэ адной жаночай прыладай быў сякач — сагнутая ў форме літары «S» і насаджаная на дзяржак сталёвая пласціна вышынёй каля 10 і даўжынёй каля 25 см. Секачом секлі сырую бульбу і гародніну, якія ішлі на корм жывёле.

Увагу чытача, безумоўна, прыцягне замалёўка вучонага аб сям'і. Улашчык заўважае, што хлопцы жаніліся найчасцей пасля «прызыву», адбыўшы вайсковую службу, якая заканчвалася ў 25 гадоў. Дзяўчаты выходзілі замуж звычайна ва ўзросце каля 20 гадоў. Сяляне надзвычай непрыязна ставіліся да пазашлюбных дзяцей, жыццё якіх было такое ж гаротнае, як і доля іх маці.

Бадай, ні ў адной з кніг па этнаграфіі беларусаў не знойдзеш такога падрабязнага апісання мужчынскай і жаночай працы, як у гэтым творы. Напісана яна навукова-папулярна, з народным гумарам. Да таго ж Мікалай Мікалаевіч адзначае тое, што бачыў і назіраў сам. Мы даведаемся, што працу ў вёсцы строга падзялялі на мужчынскую і жаночую. Хлопчыкам і дзяўчынкам даручалі прыкладна аднолькавую работу, але з гадамі адрозненне было прыкметным. Мужчыны рабілі самае цяжкае: касілі, аралі, скародзілі, звозілі снапы, сена і канюшыну, ездзілі ў лес

па бярвенне і па дровы, даглядалі коней. Мужчыны таксама прадавалі свае вырабы і амаль заўсёды самі куплялі ўсё патрэбнае ў гаспадарцы. Жанчыны жалі, падварочвалі сена, пралі, ткалі, даглядалі кароў і свіней; яны павінны былі таксама збіваць масла і рабціць сыр. Галоўным клопамат жанчын было гатаванне ежы, каб накарміць сям'ю, яны таксама парылі бульбу на корм скаціне. Да таго жанчыны даглядалі малых, мылі бялізну, абшывалі дзяцей і часткова дарослых, а таксама прыбіралі ў хаце і насілі ваду.

Канстатуючы гэты падзел працы, вучоны ставіць такое пытанне: «Ці нашмат жаночая праца была лягчэйшая?» І адказвае на яго так: «Качаць бярвенне, пілаваць тоўстыя дрэвы, касіць нялёгка і дужаму мужчыне, аднак і чыста жаночая праца таксама цяжкая, тым больш што, стаміўшыся за дзень, жанчына мусіла і ўначы не раз падымацца да дзіцяці».

Шмат карыснага для сябе знойдуць чытачы ў раздзелах «Трохполле і навацыі», «Як зямля радзіла», «У хляве і на стайні». Для вучоных-гісторыкаў найбольш цікавыя думкі М. Улашчыка аб парабках, вёсцы і рынку, даходах і расходах сялянскай гаспадаркі.

Аўтар рэцэнзуемага твора прыводзіць факты, якія ідуць уразрэз з вывадамі многіх гісторыкаў рэспублікі. Ён сцвярджае, што большасць гаспадароў, якія мелі 20—30 дзесяцін зямлі, наймалі парабкаў, звычайна нежанатых маладых мужчын ці незаможных дзяўчат. Наёмныя парабкі былі ва ўсіх гаспадароў, якія мелі 40 дзесяцін.

А колькі пазнавальнага і цікавага для сябе знойдзем мы ў замалёўках Улашчыка аб транспарце і побыце віцкаўцаў, аб іх «хлебе і да хлеба»!

Думаецца, што самым цікавым раздзелам твора «Вёска Віцкаўшчына» з'яўляецца раздзел пад назвай «Культурнае жыццё». Прыведзеныя тут факты рэзка разыходзяцца з існуючым да цяперашняга часу стэрэатыпам, што пераважная большасць беларусаў, насельніцтва Беларусі было непісьменным. Так, у школьным падручніку гісторыі, аўтарамі якога з'яўляюцца Л. С. Абэцэдарскі, М. П. Баранава і Н. Г. Паўлава, сцвярджаецца, што да пачатку XX ст. 77% насельніцтва Беларусі было непісьменным. А М. М. Улашчык у сваім творы падкрэслівае: «Хоць умовы навучання на пачатку дваццатага стагоддзя мала чым адрозніваліся ад тых, што былі ў 80-я гады XIX стагоддзя, чытаць і пісаць умелі ўсе віцкаўцы, якія нарадзіліся і выраслі ўжо ў новай вёсцы. У першыя гады XX стагоддзя ў Віцкаўшчыне семнаццаць двароў і трохі болей за дзесятак дзяцей школьнага ўзросту. Школы вёска не мела, і грамаце можна было навучыцца ў старэйшых сямейнікаў, у дырэктара або ў народным вучылішчы, якое адчынілі ў суседнім Грачыне».

Не толькі гісторыкі і этнографы, але чытачы розных прафесій, незалежна ад узросту, з задавальненнем праچытаюць тыя старонкі твора, якія знаёмяць нас са святамі, гульнямі і забавамі віцкаўцаў.

Апошні раздзел гісторыка-этнаграфічнага нарыса М. Улашчыка прысвечаны становішчу вёскі Віцкаўшчына ў час першай сусветнай вайны, асабліва ў 1914—1916 гг. Вучоны піша, што ў кастрычніку 1915 г. фронт спыніўся на адлегласці 120 км ад Віцкаўшчыны. Жывёла засталася без корму, бо салдаты падчысцілі не толькі сена і канюшыну, але і салому. Значную частку фуражу, а затым і бульбы забралі ўцекачы.

Можна спрачацца па многіх пытаннях, узятых у творы Улашчыка, можна крытыкаваць яго за некаторы аднабаковы іх паказ і асвятленне, можна знайсці яшчэ які-небудзь недахоп. Але наша мэта не ў гэтым. Трэба з усёй акрэсленасцю сказаць, што перад намі яркі, арыгінальны і самабытны твор. Нягледзячы на сцісласць выкладання, М. Улашчык стварыў каштоўны гісторыка-этнаграфічны нарыс, які будзе карысны і цікавы не толькі для вучоных гэтага профілю, але і для пісьменнікаў, мастакоў, скульптараў, дэмографікаў, шырокіх колаў чытачоў.